

TARTU ÜLIKOOLI ESIMENE FILOSOOFIAPROFESSOR GOTTLÖB BENJAMIN JÄSCHE

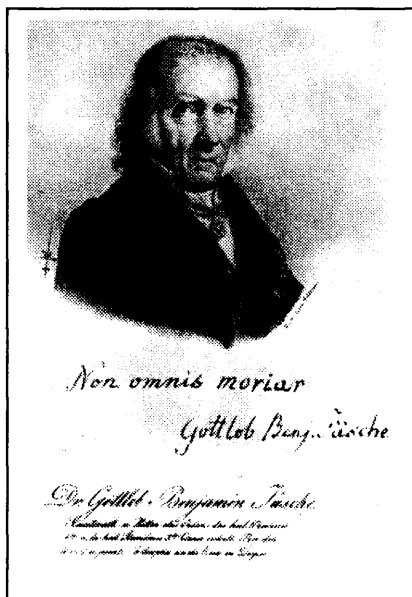
Viiu Klement

Tartu Ülikooli Raamatukogus on läbi aegade tuntud huvi ülikooli ja tema raamatukogu kujunemisloo ja arengu, eesti rahvuskultuuri- ja teadusloo tähelepanuväärsete figuuride vastu. Ahvatlevalt rikas on raamatukogu selliste materjalide poolest, millesse süvenemisel näib olulisena tutvustada fakte ja andmestikku *universitas*'e uute epochide loojatele. Käesolev lühiülevaade taasavatud ülikooli ühest koloriitsemast õppejõust ja teadlasest Gottlob Benjamin Jäschest baseerub põhiliselt möödunud sajandil raamatukokku kogutud allikatel, tänapäevaste hinnangute ja uurimuste arvestamist ei ole eesmärgiks seatud. Liiti on artikkel valminud 1980. aastate alguses, allikmaterjali kogumine ja läbivaatamine toimus 1970. aastate teisel poolel.¹

Tartu ülikooli esimesi aastakümneid käsitlevas kirjanduses mainitakse sageli taasavatud ülikooli aktiivsemate õppejõudude hulgas suurt populaarsust ja tunnustust võitnud esimest filosoofiaprofessorit Gottlob Benjamin Jäschet.

Oma käsikirjaliste mälestuste "Kurze Skizze meiner Lebensgeschichte" 32 leheküljel libiseb Jäsche üle oma elu 67 aasta, jäädvustades põhilisema, meenutust väärivama. Mälestustevihikut on alustatud 1817. a., viimane sissekanne kuulub aastasse 1829. Nendest märkmetest pärineb suurem osa Jäsche Tartu-eelsete aastate eluloolisi andmeid.²

Gottlob Benjamin Jäsche (ka Gottlieb Benjamin Jaesche) sündis haritud vaimuliku perekonnas 15. juulil 1762. a. Wartenbergis Alam-Sileesias. Ta oli kidur, haiglane laps, kellele ennustati varast surma. Ent kestva koduse ravi, teadliku ja järjekindla keha karastamise tulemusena, tänu valitud võimlemisharjutustele ja lihtsaimale elulaadile ning toidule kestis tegevusrohke loov elu 80 aastat.

¹ 1999. a. märtsis tutvus käesoleva artikli autor mõnede allikatega ka hilisemast perioodist, millest viidatagu kahele Jäschet käsitlevale uurimusele: Parhomenko, E. Tartu ülikooli filosoofiaprofessor G. B. Jäsche panteismikäsituse eelduste kujunemine : Magistritöö. Tartu, 1992. 104 l.; Ruutsoo, R. Kanti filosoofia Tartu ülikoolis XIX saj. esimesel poolel // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1979. Vihik 7. Lk. 17–26.

² TÜR KHO, Mrg. DLXXIX : G. B. Jäsche. Kurze Skizze meiner Lebensgeschichte, 32, [8] l.

Näib, et lapsepõlve rangest enesedistsipliinist lähtusid Jäschele nii iseloomulik järjekindlus, tahtejõud ja erakordne töövõime, mis süvenesid aastatega ja said põhieelduseks teadlaseks kujunemisel.

15. eluaastani viibis Jäsche kodus, kus esimese algõpetuse sai musikaalne ja vanades keeltes harukordselt andekas poiss isalt Christiane Traugotilt. Põhiline selles oli heebrea, ladina ja kreeka keel (9–10-aastasena võis ta lugeda heebreakeelset Piiblit ja sealt lihtsamaid osi tõlkida) ning elementaarteadmised ajaloos, füüsikas ja loodusõpetuses. Jäsche üldisele haritusele avaldas sagedane kokkupuude muusikaga tähelepandavat mõju.

Vastavana kodusele miljöole oli Jäsche varakult teinud oma kutsevaliku — õppida vaimulikuks. Noormehe haridustee jätkus Breslau gümnaasiumis (1777–1783), kust ta sooja tänuga meenutab matemaatikaprofessor Scheibeli mõjusat pedagoogitalenti ja menukaid loogikaloenguid.

1783. a. astus Jäsche Halle ülikooli teoloogiafakulteeti, kus põhilisema ja parima teoloogia vallas sai professor Nösseltilt, esimese filosoofilise hariduse filosoofiaprofessor J. A. Eberhardilt. Siin puutus ta kokku tõelise filosoofilise kirjandusega (G. E. Lessing, G. W. Leibniz, C. Wolff, C. Garve), mille tulemusena tekkis mõra seni kindlalt ühesuunalisse pürgimisse saada vaimulikuks. Jäsche kutsumuse kahestumist mõjutas veel filosoofiaprofessor J. G. E. Maass oma suurepärase praktiliste vaidlusharjutustega. Maassiga sidus Jäschet siiras ja kestev sõprus ja vahetud teadlaskontaktid ka edaspidi.³ Oma tulevase elukutse jaoks mitmetigi määravaks pidas Jäsche ka loogika õppejõudu Bahrtdi, kes oli paeluv oma esitusmaneeeri elegantsi ja ketserikuulsuse tõttu.⁴

Halle ülikooli õhkkond ja õppejõudude laialdane kuulsus soodustas erilisel Jäsche ümberotsustust.

1785. a., lahkunud ülikoolist halvenenud majanduslike olude tõttu, töötas Jäsche koduõpetajana ja kasutas ahnelt küllaltki häid võimalusi eneseharimiseks. Suhteliselt odavalt sai ta laenata kirjandust Breslau kammersekretäri Streiti väärtuslikust laenuraamatukogust,⁵ mis omakorda süvendas kasvavat huvi filosoofia vastu.

Suur roll Jäsche edaspidise saatuse määramisel oli tema sõbral õigusteadlasel von Rhedigeril, kes oma julgustavate, suunavate ja vaimselt väga palju andnud vestlustega mõjutas Jäschet sõitma Königsbergi — Kanti ülikooli, et osa saada suure filosoofi loengutest (1791–1792, 1799–1801).⁶

Sellest ajast alates algas Jäsche filosoofiaalne tegevus ja vahetud kontaktid Immanuel Kantiga.

Jäsche esimeseks, vaimulikkonna hukkamõistu pälvinud tööks⁷ on “Ueber reinen Naturalismus und positive, insonderheit christliche, Religion und deren Verhältniss zur Volksaufklärung” (Berlin, 1790). Jäsche sisetunne võis nüüd rahuneda — vaimulike vaen võttis talt võimaluse tööle asuda kunagi soovitud alal.

³ Morgenstern, K. Dr. Gottlob Benjamin Jäsche, Universitäts-Senior, Emeritirter Professor, Staatsrath und Ritter : Kathedervortrag gegenüber dem Sarge des Verewigten, gehalten den 3. September 1842 in der Aula der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat; Leipzig, 1843.

⁴ TÜR KHO, Mrg. DLXXIX : G. B. Jäsche. Kurze Skizze meiner Lebensgeschichte, l. 15.

⁵ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 22.

⁶ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 24–25.

⁷ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 25.

Suur mõju Jäsche filosoofilise hariduse täiustumisel oli Kanti kõrval Königsbergi ülikooli filosoofiaprofessoril C. J. Krausil ning matemaatikaprofessoril J. Schultzil. Jäschel oli alati võimalus osa võtta õpetlaste vestlustest ja dispuutidest ka väljaspool loenguid. Kuid teenistuse otsingud jätkusid. Sõprade soovitusel sai ta koduõpetaja koha Kuramaal.

Jäsche doktoritöö “De Parmenide Pantheista eiusque in philosophiam meritis” valmiski Kuramaal koduõpetaja ameti kõrvalt ja tõi doktoridiplomi 1795. a. Halle ülikooli professori Maassi kõrge hinnanguga.

Sajandivahetusel saab Jäschele osaks suur vaimne õnn olla töökaaslasena Immanuel Kantile, kelle täieliku usalduse Jäsche oli pälvinud oma eelnenud aastate teadusliku tegevusega.⁸

Selliste tingimuste ja soodsate mõjude keskkonnas kujunenud teadlane, kes oli saanud põhjaliku hariduse teoloogias ja filosoofias, asus aprillis 1802 filosoofiaprofessori nõudlikule kohale Tartu ülikoolis. Vastav ettepanek oli Jäschele tehtud juba 1800. a., ametisse kinnitati Jäsche ligi kaks aastat hiljem, 24. veebruaril 1802,⁹ kui ülikooli taasavamine teoks sai.

Alates ülikooli avapäevast oli Jäsche sellega seotud 37 aasta vältel. Ta oli esimeste hulgas, kes täie pingega, ülimalt vastutustundlikuna võttis osa ülikooli esimeste aastate paljude suuremate probleemide lahendamisest, kujundades koostöös G. F. Parroti, K. Morgensterni, J. L. Mütheli, G. A. Germanni ja teiste õppejõududega ülikooli palet sajandi esimesel poolel.

Jäsche luges kõiki põhilisi filosoofiakursusi katkestamatult 25 aastat, kuni märtsini 1827, kui andis avalduse pensionile siirdumiseks. Samas aga otsustas Jäsche ümber ja jätkas veel samal kuul õppetööd, suutmata kõrvale jääda omaseks saanud miljööst ja kutsest. Alles 1833. a. vabastati Jäsche teenelise professorina, kuid teaduskond taotles Jäsche uuesti valimist. Ehkki filosoofiaprofessori kohale kandideeris ka Hegeli õpetuse järgija J. E. Erdmann, valiti häälteenamusega tohutu eruditsiooni ja tähelepanitava pedagoogitalendiga Jäsche, kes samal aastal asus jätkama mõneks kuuks katkenud loengutegevust.¹⁰ Jäschele makstakse kõrgendatud palka ja säilitatakse pension kuni tema lõpliku lahkumiseni ülikoolist pärast 74 semestrit kestnud tööd.¹¹ Jäsche lahkumisega ülikoolist 1839. a. veebruaris jäi professorikoht filosoofiateaduskonnas vakantseks 1845. a-ni.¹²

Jäsche loengukursusteks kasutatud allikatest annab ammendava pildi “Kurze Skizze meiner Lebensgeschichte” lisa ja tema publitseeritud loengute eessõnad, samuti ka ülikooli trükitud loengukavad 1802.–1838. a. Jäsche filosoofia rajaneb Kanti õpetusele, kelle kogu filosoofilist süsteemi ja ideekäiku väidab Jäsche ennast põhjalikult tundvat.¹³ Selle tõendiks oli Kanti täielik usaldus Jäsche teadlasevõimete ja -aususe vastu, mille veenvaks väljenduseks sai töö Kanti loogikaloengute ümbertöötamisel trükiväljaandeks. Raamatu eessõnas

⁸ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 31.

⁹ Krause, J. W. Das erste Jahrzehnt der ehemaligen Universität Dorpat : Aus den Memoiren des Professors Johann Wilhelm Krause // Baltische Monatschrift. 1902. Bd. 53. S. 235, 362.

¹⁰ Левицкий Г. В. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Юрьевского, бывшего Дерптского, университета за сто лет его существования (1802–1902). Юрьев, 1903. Т. 2. С. 406, 407.

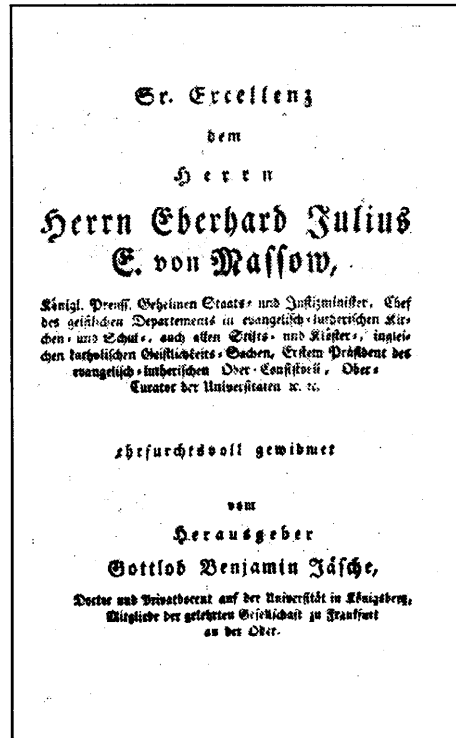
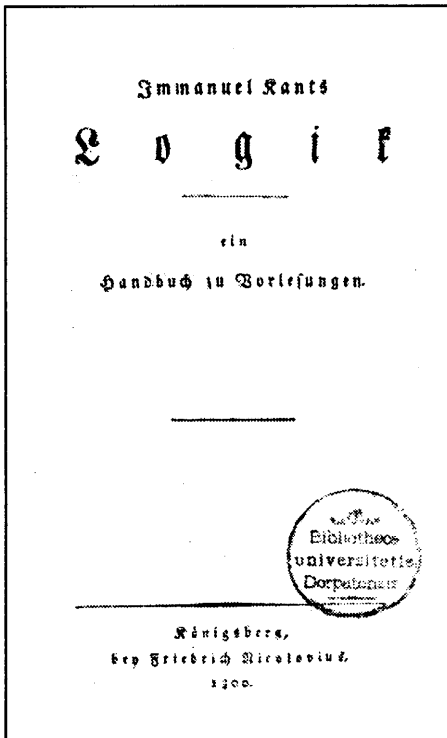
¹¹ Neuer Nekrolog der Deutschen. Weimar, 1844. 20. Jg., 1. Theil. S. 615.

¹² Левицкий Г. В. *Op. cit.* С. 407.

¹³ Kant, I. Logik : Ein Handbuch zu Vorlesungen / Hrsg. G. B. Jäsche. Königsberg, 1800. S. V–VI.

ütleb Jäsche, et ta ei moonuta ega võltsi Kanti mõtteid temale usaldatud käsikirjas, vaid esitab need nõutava selguse ja tõele vastavusega. Sama meetodiga kavatseb ta ümber töötada Kanti loengud metafüüsikast, mille käsikiri oli ka Jäsche käes,¹⁴ kuid mis mitmel põhjusel jäi ometi Jäsche poolt editeerimata. Tartusse tööle asunud, rakendus Jäsche koheselt mitme ülikooli ja hariduselu kujundava komisjoni töösse, ta asus koostama oma loengutekste, täiendades neid aasta-aastalt uuema erialakirjanduse ja selle kriitika vaatekohtadega, kirjastas oma loenguid ja uurimusi ning oli aktiivne kaasalõoja linna kultuurielus. Vaieldamatult oli ta vaimse koormuse maht mitmekordistunud. Jäsche enesekriitilise ja kohuse-tunde juures oli see üks põhjusi (kuigi ehk mitte kõige kaaluvaim), miks Jäsche filosoofia õppetoolile asununa Kanti käsikirja metafüüsikast kirjastada ei suutnud.¹⁵

Kanti õpetusele tugineb paljus “Grundlinien der Moralphilosophie oder der philosophischen Rechts- und Tugendlehre nach Kants Metaphysik der Sitten zum Gebrauch für seine Zuhörer entworfen von Gottlob Benjamin Jäsche” (Dorpat, 1804).

¹⁴ *Ibid.* S. XXIV.

¹⁵ Lähemalt vt. Parhomenko, E. Gottlob Benjamin Jäsche Immanuel Kanti loengute väljaandjana // TÜ Toim. Tartu. 1993. Vihik 962. Lk. 23–40.

Filosoofia ajaloo loenguteks kasutas Jäsche W. T. Krugi, J. Gurlitti ja W. G. Tennemanni töid, uemate saksa filosoofiliste süsteemide käsitleks aga oma loenguid.

Oma materjalide põhjal luges Jäsche ka teaduse üldist süsteemi, lähtudes teaduse filosoofilistest aspektidest. Kuni 1818. a. kasutab ta allikana lisaks veel J. Eschenburgi õpikut, sealt alates ainult oma loenguväljaannet "Grundlinien zu einer Architektonik und systematischen Universal-Enzyklopädie der Wissenschaften zunächst zum Gebrauche akademischer Vorlesungen entworfen von G. B. Jäsche" (Dorpat; Leipzig, 1818). Selle õpiku eessõnas tänab Jäsche kriitikuid märkuste eest tema 1816. a. tööle "Einleitung zu einer Architektonik der Wissenschaften nebst einer Skiagraphie und allgemeinen Tafel des gesammten Systems menschlicher Wissenschaften nach architektonischem Plane" (Dorpat, 1816), tänu millele ta võis oma õpikut täiustada ja parandada.

Loenguteks enam kasutatud autorid olid J. F. Fries, F. Jacobi, G. E. Schulze, J. C. Hoffbauer, J. G. Kiesewetter. Kahelt esimeselt võttis Jäsche palju omaks,¹⁶ jäädes alati võõraks ja vaenulikuks Hegeli võidukäiku alustanud filosoofia suhtes nagu Jäsche sõber J. F. Herbarti, kelle koos kirja Jäschele avaldab H. Schultz toleaegses kuukirjas "Baltische Monatschrift". Need võimaldavad hinnata XIX saj. filosoofide kujunemist, erinevaid suundi ja seisukohti, aga eriliselt ka prof. Herbarti sügavat austust G. B. Jäsche kui filosoofi tegevuse vastu.¹⁷

Pidevalt kursis olles filosoofia arengu probleemidega isiklike kontaktide (J. G. E. Maass, J. F. Herbart, J. F. Fries, F. Bouterwek, M. Freystadt) ja ilmuva filosoofilise kirjanduse ning selle kriitika kaasabil, täiendas Jäsche põhjalikult oma loenguid uemate, tema enese poolt omaks võetud ideede ja suundadega, mis peegelduvad ka tema avaldatud töödes.

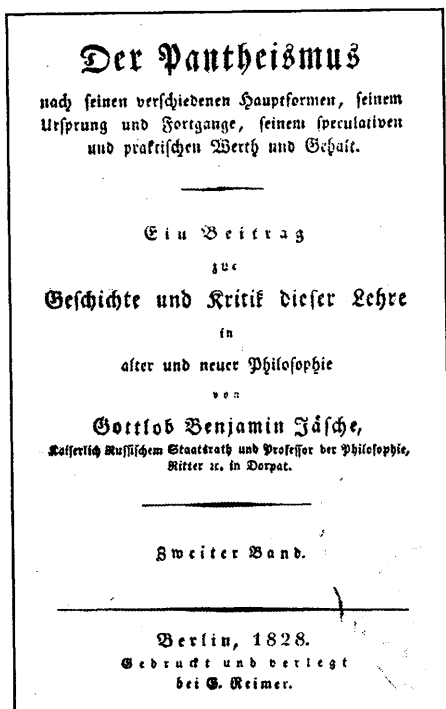
Jäsche kapitaalsemaks, samuti loengutest sündinud tööks jääb suuri vastukajaid ära-
tanud "Der Pantheismus nach seinen verschiedenen Hauptformen, seinem Ursprung und Fortgange, seinem speculativen und praktischen Werth und Gehalt. Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik dieser Lehre in alter und neuer Philosophie" (Bd. I–III, Dorpat, 1826–1832), mille II köites leidub omapärane trükitud autoripühendus: "Oma lugupeetud kuulajatele ... nende tähelepanu ja armastuse märgiks".¹⁸ Selle tohutu uurimuse nagu üldse oma kirjandusliku tegevuse jaoks Tartus sai Jäsche tugevat toetust K. Morgensternilt, kelle väljaandes "Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst" (1813–1816) ilmus osa juba varem Jäschet huvitanud teemast pealkirjaga "Ansichten des Pantheismus nach seinen verschiedenen Hauptformen".¹⁹ Jäsche filosoofilisi vaateid uurinud E. Parhomenko hinnanguil pole Jäsche filosoofilisi vaateid mõtet üle hinnata, "kuna need ei ole algupärased. Küll võivad Jäsche isik ja tema filosoofilised vaated pak-
kuda huvi Immanuel Kanti õpetuse retseptsiooni, koolkonna, teoste editeerimise jne. seisukohalt — s. t. ikkagi mitte niivõrd filosoofia enese selle transtsendentaalses tähenduses

¹⁶ Левицкий Г. В. *Op. cit.* C. 407.

¹⁷ Briefe des Philosophen Herbart an Gottlieb Benjamin Jaesche in Dorpat / Hrsg. von H. Schulz // Baltische Monatschrift. 1901. Bd. 52. S. 281–296.

¹⁸ Jäsche, G. B. Der Pantheismus nach seinen verschiedenen Hauptformen, seinem Ursprung und Fortgange, seinem speculativen und praktischen Werth und Gehalt. Berlin, 1828. Bd. 2. S. III.

¹⁹ Jäsche, G. B. Ansichten des Pantheismus // Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst. Dorpat; Leipzig. Jg. 1814, 1. Hälfte. S. 125–185; Jg. 1816, 2. Hälfte. S. 267–332.

kuivõrd filosoofiaga seotud empiirilise ning kultuuriloolise külje pealt — seega näiteks kantoloogiale.²⁰ R. Ruutsoo analüüsib ülikooli teiste õppejõudude kõrval eriti ka Jäsche panust Kanti õpetuse levikule Tartu ja Tartu ülikooli kaudu Venemaale.²¹

Hoolimata osaks saanud kriitikast, millest kõige intrigeerivamaks jääb Berliini ülikooli filosoofiaprofessori Heinrich Ritteri “Die Halb-Kantianer und der Pantheismus” paljuütleva alapealkirjaga “Eine Streitschrift, veranlasst durch Meinungen der Zeit und bei Gelegenheit von Jäsche’s Schrift über den Pantheismus” (Berlin, 1827), ei muuda Jäsche oma filosoofilisi kontseptsioone. Ritter ironiseerib Jäsche julguse üle — parandada Kanti ja Jacobi filosoofiat. “Jäsche järgib mõlemaid ainult selles, mida need õigesti õpetavad, valet ei võta ta (Jäsche) neilt mitte; ta parandab neid”.²² Seda irooniat võiks võtta pigem tunnustusena, kui selle taga poleks seisnud sarkastiline Ritter.

Retsensioonidest (F. Bouterwek, J. F. Herbart, E. Erdmann, L. Strümpell), mida Jäsche kapitaalne töö esile kutsus, kirjutab Morgenstern hiljem Jäsche nekroloogile lisatud märkustes.²³

Filosoofiaalaste tööde kõrval on ülikooli ajaloo seisukohalt oluline Jäsche “Geschichte und Beschreibung der Feyerlichkeiten bey Gelegenheit der am 21sten und 22sten April 1802 geschehenen Eröffnung der neu angelegten K. Universität zu Dorpat in Lievland” (Dorpat, 1802), mis jäädvustas Eesti kultuuriloo suursündmuse ja selle puhul peetud kõnede tekstid.

Nauditav ja huvipakkuv näide Jäsche oraatorialendist, mida ta õppejõu elukutse oluliseks eelduseks ja nõudeks peab, on trükitud kõne “Was heisst Studieren?”, peetud 1808. a. augustis rektorite pidulikul vahetusel. Muu hulgas ütleb Jäsche: “Mitte õppida — kuidas seda mõista teisiti kui olemist vaimses surmas”.²⁴

²⁰ Parhomenko, E. Tartu ülikooli filosoofiaprofessor G. B. Jäsche panteismikäsituse eelduste kujunemine : Magistratöö. Tartu, 1992. L. 7.

²¹ Ruutsoo, R. Kanti filosoofia Tartu ülikoolis XIX saj. esimesel poolel // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1979. Vihik 7. Lk. 17–26.

²² Ritter, H. Die Halb-Kantianer und der Pantheismus. Berlin, 1827. S. 10–11.

²³ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 53–57.

²⁴ Jäsche, G. B. Was heisst Studieren? : Eine Anrede an die Studierenden am Tage der Feyer des diesjährigen Rectorats-Wechsels den 10ten August 1808. Dorpat, 1808. S. 5.

Juba esimesel Tartu-aastal valitakse Jäsche ülikooli statuudi ja üliõpilasreeglite välja-töötamise komisjoni,²⁵ millest ülikooli elus ja palges sõltus edaspidi palju. Jäsche analüüsi-võime, loogiline ja jõuline mõte ning erilisel korrektne väljenduslaad sai üldiselt tuntuks, mille tõttu ta valitakse veel paljudesse komisjonidesse ja instantsidesse. Ülikooli statuudis ettenähtud kohtu ja apellatsioonikohtu koosseisu kuulus Jäsche korduvalt (1821, 1824, 1827, 1829–1832, 1834–1838). Arvestades ülikooli kujunemisjärku, rahutut aega, rahvus-telt ning tõekspidamistelt kirjut üliõpilaskonda, kujunes Jäsche tegevus selleski sfääris mahukaks ja vastutusrikkaks.²⁶

1816. a. juhatas Jäsche nõukogu istungeid, kus arutati konflikti C. C. F. Ledebouri ja G. Ewersi vahel.²⁷ Vaikne, alati vaoshoitud iseloom, sügav pieteeditunne²⁸ tegid Jäsche selle keerulise ülesande jaoks sobivaimaks.

1803. a. aprillis valiti Jäsche ülikooli nõukogu poolt moodustatud koolikomisjoni.²⁹ Ülikooli sekkumisel Balti kubermangude koolioludesse ei piirdunud nimekad teadlased-pedagoogid G. F. Parrot, J. L. Müthel, K. Morgenstern, D. G. Balk, G. F. Pöschmann ja Jäsche ainult revideerimisaktide vormistamisega, vaid abistasid ulatusliku tööga riigi vastavaid instantsse haridusolude parandamisel.³⁰ Koolikomisjoni tööst võttis Jäsche osa 1821. aastani, pälvides mitu kõrget autasu kogu oma tähelepanava osa eest teadus- ja hariduselus.

1803. a. rajatud õpetajate instituudi (1820. a. alates pedagoogilis-filoloogiline seminar) ülikooli nõukogu poolt valitud kolme direktori hulka kuulus ka Jäsche. Instituudi tegevus-plaani väljatöötamine jäi Morgensterni ja Jäsche hooleks.³¹

Veel oli Jäsche koos G. F. Parroti, F. Lampe, W. Fr. Hezeli ja G. Ewersiga seotud seltsi “Akademische Musse” põhikirja väljatöötamisega.

Tartu ülikooli arvukatest kolleegidest kuulub Jäsche varjamatu sümpaatia ja sõprus-tunne G. F. Parrotile, J. L. Müthelile, G. F. Pöschmannile, L. Ewersile ja K. Morgensternile. Viimasega oli Jäsche tuttav juba enne sajandivahetust. On mõistetav, et järele-hüide 1842. a. surnud G. B. Jäschele ütles K. Morgenstern, ülikooli vanim professor. Morgensterni valdusse lähevad hiljem ka Jäsche käsikirjad, kirjavahetus ja raamatud.

Jäsche käsikirjalisest pärandist Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas pälvivad tähelepanu esmaajoones Morgensterni poolt koondatud ja köita lastud Jäsche mitmesugused, erinevatest aastatest pärinevad filosoofilised märkmed hiljem antud pealkirjaga “Philosophische Papiere” (I–II). Selle esimeses köites on ainsana terviklikum lõpetamata ja viimistlemata töö “Die beiden Säulen des Herkules, in den Bedeutung des Systems der kritischen Philosophie”. Ülejäänud materjal kujutab endast

²⁵ Левицкий Г. В. *Op. cit.* С. 406.

²⁶ Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский, университет за сто лет его существования (1802–1902). Юрьев, 1902. Т. 1: первый и второй периоды (1802–1865). С. 135, 139.

²⁷ Левицкий Г. В. *Op. cit.* С. 406.

²⁸ Krause, J. W. *Op. cit.* S. 385.

²⁹ Петухов Е. В. *Op. cit.* С. 166.

³⁰ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 40–41.

³¹ Петухов Е. В. *Op. cit.* С. 166, 199, 480.

Jäsche filosoofiliste mõtete fragmente, viiteid tema enda ja teiste autorite töödele, retsensioonidele jms.³²

Nimetada tuleks veel säilinud kirju Jäschele, sealhulgas nimekatelt isikutelt — J. F. Herbart, F. Bouterwek, J. Fries, M. Freystadt jt.³³

Isiklikest läbielamistest ja motiividest sünnib käsikirjaline, sügavalt filosoofiline “Liebe und Glaube”, mille alapealkirjaks lisas Jäsche “Morgen-Gedanken”, alustatud 1808. a. veebruaris.³⁴

Tartu perioodi alguseks oli Jäsche väljakujunenud vaadetega mees, ent just selles miljöös süvenes tema tavatu mõtteselgus, ratsionaalne väljendusviis, mis säilitas siiski meeldiva emotsionaalsuse, ja kutsemeisterlikkus. Jäsche kestev autoriteet ja populaarsus lähtus tagasihoidlikkusest, erandlikust südameheadusest ja tõearmastusest suhetes inimestega.³⁵

Kui järelehüüdes Jäschele Morgenstern mõtlikult vaeb — kellena andnuks Jäsche ühiskonnale enam, kas vaimulikuna või õpetlasena, siis on ta sügavalt veendunud viimase tohtus ülekaalus.³⁶

Ehkki Jäsche elutööd polnud ajendanud kuulsus, loodab ta vaikselt iseendas: “Non omnis moriar”. Seda sisimas tunnetatud tõdemust palub Jäsche kasutada portree motona E. Hau litol (vt. lk. 127).³⁷ See selgub Jäsche märkusest Maassi raamatu II osa eeslehel — “S. 304. N.o.m.ec.”, vihjates Maassi tekstis lk. 304 tsiteeritud Horatiusele.³⁸

Jäsche elutöö tähtsuse mõistmiseks sobiksid E. Osenbrüggeni sõnad 1844. a., mis küll otseselt Jäschega pole seotud, kuid väga ilmekalt hindavad filosoofia osa teaduslikus mõtlemises: “Ilma filosoofiata ei ole mingit teaduslikku mõtlemist, arusaamist teadusest ega arusaamist õigusest. Filosoofia on ülikooli jaoks tema vaimse võimsuse tingimus, üksikute jaoks teaduse kõrguste poole pürgimisel särav juhttäht”.³⁹ Ent Gottlob Benjamin Jäsche polnud üksnes filosoof. Ta oli õpetlane, pedagoog, kodanik.

³² TÜR KHO, Mrg. DLXXXI : G. B. Jäsche. Philosophische Papiere I–II, 133 l., [pag-ta].

³³ TÜR KHO, Mrg. DLXXX : Briefe an Professor Jäsche : J. F. Herbart, l. 84–95; F. Bouterwek, l. 1–2; J. Fries, l. 12–17; M. Freystadt, l. 10–11.

³⁴ TÜR KHO, Mrg. DLXXIX^a, 75 l.

³⁵ Neuer Nekrolog der Deutschen. Weimar, 1844. 20. Jg., 1. Theil. S. 616.

³⁶ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 39.

³⁷ Morgenstern, K. *Op. cit.* S. 40.

³⁸ Maass, J. G. E. Versuch über die Gefühle, besonders über die Affekten. Halle; Leipzig, 1812. Bd. 2. S. 304.

³⁹ Osenbrüggen, E. Der Rechtsunterricht auf den Universitäten mit nächster Beziehung auf die Forderung einer praktischen Richtung desselben : Rede gehalten am Feste der Chronbesteigung seiner Majestät des Kaisers und Herrn Nicolai Pawlowitsch am 20. November 1844 im grossen Hörsaal der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat, 1844. S. 25.